

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA INFORMACIJSKE I KOMUNIKACIJSKE ZNANOSTI
KATEDRA ZA BIBLIOTEKARSTVO

Marija Kolić

**Obvezni primjerak – temelj fonda zavičajne zbirke na primjeru Gradske
knjižnice "I. G. Kovačić" Karlovac**

Diplomski rad

Mentor: dr. sc. Aleksandra Horvat, red. prof.

Ogulin, 2013.

Sadržaj

Uvod	2
1. O zavičajnoj zbirci	3
1.1. Definicija i važnost zavičajne zbirke	3
1.2. Sadržaj knjižnične građe u zavičajnoj zbirci	4
1.3. Vrste knjižnične građe u zavičajnoj zbirci	5
1.4. Nabava građe za zavičajnu zbirku	7
1.5. Obrada knjižnične građe u zavičajnoj zbirci	8
1.6. Smještaj knjižnične građe u zavičajnoj zbirci	9
1.7. Zaštita knjižnične zavičajne građe	10
1.8. Informativno-promidžbena djelatnost vezana za zavičajnu zbirku	11
2. Obvezni primjerak	12
2.1. Obvezni primjerak kroz povijest	12
2.2. Zakonske odredbe o obveznom primjerku	15
2.3. Obvezni primjerak elektroničke građe	17
2.4. Važnost obveznog primjerka	18
3. O zavičajnoj zbirci Gradske knjižnice "I. G. Kovačić" Karlovac	19
3.1. Ukratko o Knjižnici	19
3.2. Zavičajna zbirka – Zavičajni odjel	20
3.2.1. Razvoj zavičajne zbirke	20
3.2.2. Građa zavičajne zbirke	21
3.2.3. Popularizacija zavičajne zbirke	22
3.2.4. Nabava građe za zavičajnu zbirku	23
Zaključak	24
Literatura	26

UVOD

Zavičajna je zbirka mjesto gdje se prepliću slike prošlosti s prizorima sadašnjosti. Svakodnevna događanja najbolje pokazuju što se u njoj zbiva. Učenici, studenti, znanstvenici i svi zainteresirani, izučavaju u tom prostoru zavičaj, a mogu se povremeno organizirati i zanimljive izložbe. Knjižničar u tako dinamičnom okruženju pomaže, odgovara na mnogobrojne upite, upućuje na izvore, pronalazi informacije itd. No nisu rijetki slučajevi da je zavičajna zbirka smještena u zatvorenim prostorima i da se malo koristi. S pravom se onda postavlja pitanje kakve koristi može imati zajednica od građe za koju najčešće i ne zna da postoji?¹

Zavičajne su zbirke specifične za svaku knjižnicu i grad, jer su sadržajno vezane za određenu sredinu. One su dio kulturne baštine zavičaja, a time i svekolike hrvatske baštine i stoga zaslužuju posebnu pozornost. Najčešće se osnivaju pri narodnim knjižnicama zbog svoje obrazovne, kulturne i informacijske uloge. U IFLA-inim i UNESCO-vim smjernicama za razvoj službi i usluga narodnih knjižnica² piše: "Narodna knjižnica treba biti ključan čimbenik u lokalnoj zajednici u sakupljanju, čuvanju i promidžbi lokalne kulture u svojoj njevoj raznolikosti." Mogu se voditi i u manjim knjižnicama, kao što su npr. školske knjižnice, ako imaju uvjete za to. Pri tome treba razlikovati zavičajnu zbirku od zavičajne građe.

Ukoliko gradska ili narodna knjižnica nema mjesta za vođenje ove zbirke, ti se poslovi povjeravaju Županijskoj matičnoj knjižnici. U našem slučaju to je Gradska knjižnica "I. G. Kovačić" Karlovac.

Dobra uređenost ove zbirke ovisi o dobrom timskom radu knjižničara, lokalnog povjesničara, lingvиста, a također i o redovitom pristizanju obveznog primjerka. Naime, radi stvaranja županijske zavičajne zbirke ove knjižnice primaju obvezne primjerke građe izdane na području Županije, sukladno Zakonu o knjižnicama.

U ovom će radu biti riječi o obveznom primjerku kao temelju izgradnje zavičajne zbirke, zakonskim propisima u svezi toga, a na primjeru zavičajne zbirke Gradske knjižnice "I. G. Kovačić" Karlovac kroz povijest i danas.

¹ Pejić, I. Zavičajna zbirka kao jedan od oblika djelovanja knjižničara u društvenoj zajednici. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske. 39, 1/2(1998), str. 111-117.

² Narodna knjižnica: IFLA-ine i UNESCO-ve smjernice za razvoj službi i usluga. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2003. Str. 8.

1. O ZAVIČAJNOJ ZBIRCI

1.1. Definicija i važnost zavičajne zbirke

Zavičajna zbirka je prikupljena, odabrana i obrađena građa bilo koje vrste, čiji se sadržaj odnosi na određenu zemljopisnu, političku, etničku, povijesnu, kulturnu i ekonomsku sredinu. Ona obuhvaća publikacije objavljene na teritoriju zavičaja, publikacije autora zavičajnika, a objavljene bilo gdje u svijetu, sve što je objavljeno o zavičaju ili o njegovu pučanstvu (ili samo o pojedincima), bez obzira na mjesto objavljivanja.³

Prikupljajući svu izvornu građu o određenom području, zavičajna zbirka omogućava svestrano upoznavanje zavičaja, njegovu prošlost i sadašnjost te ima znanstvenu, dokumentacijsku, povijesnu, umjetničku i praktičnu vrijednost.

Građa zavičajne zbirke odražava cjelokupan život jednog lokaliteta, od njegova nastanka do današnjeg vremena. Povezujući prošlost i sadašnjost ona predstavlja dragocjen izvor za istraživanje i upoznavanje razvoja materijalnih i nematerijalnih dobara jednog kraja te pruža podatke za:

- Istraživanja o prirodnim osobinama prostora
- Demografska istraživanja
- Istraživanja o životu, običajima i vjerovanjima
- Istraživanja o gospodarskom razvoju
- Istraživanja političke, kulturne i socijalne povijesti
- Istraživanja potrebna za sve oblike umjetničkog stvaralaštva.⁴

Dakle, bogat i dobro uređen fond zavičajne zbirke daje uvid u povijesno bogatstvo kulturnog stvaralaštva kao i njegovog cjelokupnog razvitka. Ona je vrlo vrijedan izvor istraživačima pri izradi znanstvenih i stručnih radova, novinarima za članke i reportaže o zavičaju, za dokumentarne filmove koji govore o zavičaju, za godišnjice raznih društava, udruga i ustanova i organizacija, za izradu monografija o zavičaju, za izložbe i izdavačku djelatnost o zavičaju.

³ Tadić, K. Rad u knjižnici : priručnik za knjižničare. Opatija : Naklada Benja, 1994.

⁴ Preporuke za ustroj zavičajne zbirke u narodnim knjižnicama (ustanovama) koje prikupljaju knjižničnu zavičajnu građu. Dostupno na: <http://www.hkdrustvo.hr/clanovi/Preporuke.pdf>. (18.1.2013.)

S obzirom na višestruko značenje zavičajne zbirke njezin ustroj predstavlja ozbiljnu i dugotrajnu zadaću s jasnom koncepcijom i vizijom, a zahtjeva stalan istraživački rad na prikupljanju i popunjavanju zbirke, praćenje nakladničke i tiskarske djelatnosti, odabir i obradu građe, te njezino čuvanje i zaštitu.

Svaka bi narodna knjižnica trebala imati zavičajni fond, čija veličina ovisi o veličini knjižnice. Zbirkom se smatra minimalno četiristo do petsto jedinica zavičajne građe u slijedećim tipovima knjižnica:

Tip I. za područje preko 100 000 stanovnika

Tip II. za područje od 60 000 do 100 000 stanovnika

Tip III. za područje od 35 000 do 60 000 stanovnika.

Tipovi su određeni Standardima za narodne knjižnice u Republici Hrvatskoj.⁵

1.2. Sadržaj knjižnične građe u zavičajnoj zbirci

Zavičajna zbirka sadržajno obuhvaća svu povijesnu i suvremenu stvarnost određenog lokaliteta, ona sadržajno obuhvaća zavičaj u potpunoj njegovoj složenosti.⁶

Ta građa nosi obilježja vremena u kojem je nastala, a često dio građe nastaje u samoj zavičajnoj zbirci tako da se radovi ili dijelovi radova okupljaju u obliku hemeroteke. U građi se mogu naći brojna autorska djela od kojih su neka slobodna, a neka još zaštićena autorskim pravom. Knjižničar koji vodi ovu zbirku mora dobro poznavati zakonske propise vezane za autorska prava, a posebno danas u doba digitalizacije. Građa zavičajne zbirke također sadrži i obilje osobnih podataka ne samo o povijesnim ličnostima već i o suvremenicima, pa stoga knjižničar mora poznavati i zakonske propise o zaštiti osobnih podataka.⁷

Građa koja se prikuplja u zavičajnim zbirkama raznovrsna je. Najviše su zastupljene monografije o pojedinim mjestima ili ljudima, lokalni časopisi, bibliografije, zbornici, kalendari, turistički vodiči, stare fotografije i sl. Radovi zavičajnika-umjetnika, znanstvenika i kulturnih djelatnika također su dio zavičajne zbirke, jer su to ljudi koji su rođeni i/ili žive i rade u zavičaju, a svojim su djelima proslavili zavičaj i zadužili ga.

Građa zavičajne zbirke može se podijeliti u dvije osnovne skupine:

⁵ Standardi za narodne knjižnice u Republici Hrvatskoj. // Narodne novine 58(1999).

⁶ Vuković-Mottl, S. Zavičajna zbirka. // Upute za poslovanje narodnih knjižnica / uredila Aleksandra Malnar. Zagreb : Knjižnice grada Zagreba, 1996. Str. 113-120.

⁷ Horvat, A. Zakonski propisi o važnosti zavičajne zbirke. // Zavičajne zbirke u narodnim knjižnicama. Zagreb : Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu, 2011. Str. 313-314.

1. publikacije koje se svojim sadržajem odnose na zavičaj
2. publikacije koje su izdane, tiskane ili nastale u zavičaju

Ona općenito obuhvaća:

1. sve što je objavljeno o zavičaju i njegovim značajnim ljudima kod nas i u svijetu
2. publikacije građana zavičaja bez obzira na mjesto izdavanja
3. publikacije objavljene na teritoriju zavičaja.⁸

1.3. Vrste knjižnične građe u zavičajnoj zbirci

Zavičajna zbirka obuhvaća sve vrste knjižnične građe u svim formatima i na svim medijima. U nju ulaze:

1. Tiskane publikacije

a) Monografske publikacije koje govore o zavičaju mogu biti u cijelosti sadržajno vezane uz zavičaj, mogu sadržavati samostalne priloge o zavičaju ili mogu sadržavati samo neke podatke o zavičaju.

b) Monografske publikacije koje sadržajem nisu vezane za zavičaj, a to mogu biti knjige lokalnih nakladnika i tiskara te knjige znamenitih ljudi: umjetnika, znanstvenika, sportaša, političara i dr. koji po mjestu rođenja ili stanovanja pripadaju zavičaju.

c) Serijske publikacije kao što su lokalne novine i časopisi koji su svojim sadržajem u cijelosti vezani za zavičaj, zatim novine, časopisi i godišnjaci koji ne izlaze na području zavičaja, ali donose članke o zavičaju. Zbirka tako može sadržavati mnogo pojedinačnih brojeva časopisa s člancima važnim za zbirku. Novine u kojima samo izlaze članci o zavičaju ne unose se u zbirku, već se pojedini članci izrezuju i stavljaju u zbirku isječaka.

d) Sitni tisak kao što su plakati, letci, programi pojedinih priredaba, pozivnice i sl. što se odnosi na kulturni, politički, društveni, gospodarski i sportski život zavičaja.

2. Rukopisna građa

Rukopisna građa u zavičajnim zbirkama dokumentira život istaknutih pojedinaca, a u nju najčešće spadaju rukopisi znamenitih zavičajnika, njihova prepiska, dnevnici i bilješke.

⁸ Preporuke za ustroj zavičajne zbirke u narodnim knjižnicama (ustanovama) koje prikupljaju knjižničnu zavičajnu građu. Dostupno na: <http://www.hkdrustvo.hr/clanovi/Preporuke.pdf>. (18.1.2013.)

3. Polupublikacije – to su interni dokumenti koji su se tiskali ili umnažali jeftinijim tehnikama u ograničenim količinama.

Dijele se na:

- a) društveno-političke polupublikacije (materijali sa sjednica, zapisnici, društveni planovi i proračuni, završni računi i sl.)
- b) polupublikacije pojedinih trgovačkih društava, ustanova i gospodarskih udruženja (katalozi, prospekti, sadržaji, programi, izvješća o radu).

Kod ove se građe uzima u obzir samo ono što ima trajnu vrijednost.

4. Kartografska građa obuhvaća sve vrste geografskih i tematskih karata koje se odnose na zavičaj, kao što su topografske karte, geološke, povijesne, hidrografske, meteorološke, jezične, prometne, panoramske karte. U ovu građu ulaze i planovi gradova, urbanistički planovi, tlocrti, regionalni atlas.

5. Note

U zavičajnoj se zbirci mogu nalaziti i note glazbenih djela tematski vezanih za zavičaj, kao i note najpoznatijih zavičajnih kompozitora.

6. Zvučna, vizualna i audiovizualna građa

a) Zvučna građa može biti glazbena i govorna (gramofonske ploče, audiokasete, kompaktni diskovi). Sadržava kompozicije lokalnih kompozitora, glasove lokalnih umjetnika – pjevača, narodnu glazbu zavičaja, književna djela o zavičaju, usmenu književnost zavičaja, intervjue s poznatim zavičajnicima, govore istaknutih političara, književnika i dr.

b) Vizualnu građu čine crteži, grafike, portreti, reprodukcije slika, fotografije, razglednice, čestitke. Posebno su važne najstarije fotografije i razglednice, jer imaju važnu ulogu u proučavanju povijesti zavičaja.

c) Audiovizualnu građu čine videokasete i DVD-i s dokumentarnim filmovima o zavičaju i njegovim ljudima, pojedinim televizijskim emisijama, videozapisima značajnih društvenih, kulturnih i sportskih događaja u zavičaju.

7. Elektronička građa može biti raznovrsnog sadržaja, ali vezanog za zavičaj, a namijenjena je uporabi pomoću računala (CD ili interaktivni kompaktni disk, CD-ROM ili kompaktni disk, foto CD ili foto kompaktni disk).

8. Preformatirana građa je građa koja nastaje kad se određeni sadržaj prenosi s jednog formata na drugi. Tri su glavna postupka preformatiranja građe: fotokopiranje, mikrofilmiranje i digitaliziranje.

Razlozi zastupljenosti ovakve građe u zavičajnoj zbirci višestruki su: nemogućnost nabave originalnog primjerka, smanjenje mogućnosti mehaničkog oštećivanja izvornika, poboljšanje dostupnosti građe većem broju korisnika izvan knjižnice.

1.4. Nabava građe za zavičajnu zbirku

Nabava građe za zavičajnu zbirku ne smije biti usmjerena samo na suvremene publikacije, već knjižnice moraju nastojati popuniti fond i starijim publikacijama koje nedostaju.

Sakupljanju i nabavi građe prethode stalna istraživanja, pouzdana dokumentacija, praćenje tiskarske i izdavačke djelatnosti, a vrlo su bitni i stalni kontakti s institucijama, antikvarijatima i privatnim osobama. Za pravilno popunjavanje fonda zavičajnih zbirki potrebno je permanentno pratiti bibliografije, enciklopedije, kataloge izdavačkih kuća i većih knjižnica.

Postoje dva oblika nabave: tekući i retrospektivni. Za tekuću nabavu građe veliku važnost ima obvezni primjerak koji je propisan Zakonom o knjižnicama (NN, br. 105/97). O obveznom primjerku će biti više riječi u narednim poglavljima ovoga rada. Retrospektivna nabava zahtijeva dobar popis deziderata, a ovisi o ponudi na tržištu. Ako se tek pristupa formiranju zavičajne zbirke prednost se daje tekućoj nabavi uz postupno retrospektivno popunjavanje fonda.

Pri nabavi treba strogo paziti da se u zbirku ne unosi nepotrebna građa, koja će suvišno opteretiti fond i nepotrebno zauzimati prostor. Obavlja se na tri uobičajena načina: dar, kupnja i zamjena.

Dar kao oblik popunjavanja zavičajne zbirke od velikog je značenja kako za tekuću tako i za retrospektivnu nabavu. Posebno mogu biti vrijedni darovi pojedinaca, ustanova, udruga, organizacija.

Kupnjom se nabavlja tekuća i retrospektivna građa. Jedna od mogućnosti nabave je oglašavanje u lokalnim novinama, putem letaka, akcijom među korisnicima.

S obzirom da zavičajna zbirka teži kompletnosti, treba nastojati prikupiti svu postojeću zavičajnu građu bez obzira jesu li to knjige, serijske publikacije, zemljopisne karte, prospekti, planovi grada, note, CD-ovi itd. Fond zavičajne zbirke najraznovrsniji je fond u knjižnici, od velike je vrijednosti za proučavanje lokalne povijesti pa je prikupljanje i popunjavanje građe za zavičajnu zbirku trajna zadaća knjižnice.⁹

1.5. Obrada knjižnične građe u zavičajnoj zbirci

Jedan od najvažnijih preuvjeta za dostupnost i transparentnost zbirke njezina je dobra i temeljita obrada. Obavlja se korištenjem jednog od nekoliko računalnih programa koji danas postoje u Hrvatskoj, a pokrivaju cijeli proces obrade građe.

Pod obradom građe zavičajne zbirke podrazumijeva se:

1. inventarizacija građe
2. klasifikacija (primjena sustava UDK)
3. predmetna obrada
4. katalogizacija
5. signiranje

Inventarizacija

Fond zavičajne zbirke inventarizira se posebno od općeg fonda knjižnice. Za svaku pojedinu vrstu građe zavičajne zbirke vode se posebne inventarne knjige. Tako se za monografske publikacije vodi jedna inventarna knjiga, za serijske publikacije druga, za AV građu treća, itd.

Inventarne su knjige važne zbog podataka o brojnog stanju kako ukupnog fonda zavičajne zbirke, tako i brojnog stanju pojedine vrste građe, te zbog identifikacije svake jedinice građe. Inventarizacija se može voditi i ručno i računalno. Ako se vodi samo računalno potrebno je isprintati knjige inventara i zatim ih uvezati.

Klasifikacija

Građa zavičajne zbirke klasificira se prema Univerzalnoj decimalnoj klasifikaciji i treba napomenuti da se dublje razrađuje od iste jedinice u općem fondu.

⁹ Preporuke za ustroj zavičajne zbirke u narodnim knjižnicama (ustanovama) koje prikupljaju knjižničnu zavičajnu građu. Dostupno na: <http://www.hkdrustvo.hr/clanovi/Preporuke.pdf>. (18.1.2013.)

Predmetna obrada

Predmetna odrednica treba biti adekvatna predmetu djela. Isti predmet uvijek treba biti iskazan istom odrednicom.

Katalogizacija

Obavlja se primjenom Pravilnika i priručnika za izradbu abecednih kataloga (1. i 2. dio) Eve Verone i specijaliziranih međunarodnih standarda za opis pojedinih vrsta građe. Zavičajna zbirka treba u svoju građu primijeniti najpotpuniji opis kao i nacionalna knjižnica, jer ona za svoje područje predstavlja malu nacionalnu knjižnicu.

Signiranje

Svaka pojedina vrsta građe ima svoje specifičnosti kod signiranja, pa o tome treba voditi računa. Pored uobičajenih oznaka na naljepnicu sa signaturom potrebno je dodati i oznaku zbirke, tj. lokacijsku oznaku npr. veliko slovo Z ili kratica ZZB. Na razglednice, fotografije, novine, staru i rijetku građu, rukopise, fotokopije i sl. ne smije se lijepiti naljepnice s bar-kodom, već se signatura olovkom napiše na poleđini naslovne stranice, na zadnjoj stranici ili na nekom drugom slobodnom mjestu na građi.

1.6. Smještaj knjižnične građe u zavičajnoj zbirci

Zavičajna građa mora biti izdvojena iz općeg fonda knjižnice. Veće zbirke zahtijevaju posebne prostorije, a manje se smještaju u staklene ormare koji se nalaze u sklopu studijskog odjela knjižnice.

Knjige se stavljaju na police prema UDK. Velike i teške knjige polažu se vodoravno.

Rukopise i starije knjige trebalo bi pohraniti u ormare zatvorene staklima ili ladice.

Časopisi se stavljaju na police prema UDK, a pojedina godišta novina se stavljaju u zaštitnu ambalažu, a potom na police ili u ladice.

Audio, audiovizualna i elektronička građa stavlja se u ormare namijenjene ovoj vrsti građe.

Veće geografske karte stavljaju se u okomit položaj na posebnim stalcima, a manje karte, planovi i plakati polažu se vodoravno u ormare.

Fotokopije se stavljaju u fascikle ili kartonske omote, a zatim uz onaj fond kojem pripadaju originali.

Sitni tisak (fotografije, razglednice, čestitke, pozivnice) treba složiti po vrstama, staviti ih u albume i potom u ladice.

Izresci iz novina stavljaju se u zaštitne omotnice od poliestera ili u mape.

1.7. Zaštita knjižnične zavičajne građe

Zavičajna zbirka nema samo znanstveno-dokumentacijsku i povijesnu vrijednost, nego i praktičnu i uporabnu vrijednost. Ona se ne formira samo radi čuvanja građe za buduće generacije, nego i za korištenje u sadašnjem trenutku. To korištenje ne smije biti na štetu građe u smislu njezinog propadanja ili osipanja. Zavičajnu zbirku treba organizirati tako da se građa zaštiti i sačuva uz mogućnost njezinoga punog korištenja.¹⁰

Zavičajnu građu treba čuvati u njezinom izvornom obliku, tj. u obliku u kojem je tiskana ili izrađena. To znači da se ne smiju poduzimati nikakve radnje kojima bi se promijenio fizički izgled ili sadržaj građe, kao što je uvezivanje, rezanje, ljepljenje, korištenje selotejpa i sl. Svaka knjižnica u Pravilniku o radu mora skrenuti pozornost na zaštitu i čuvanje ove građe.

Pravilan smještaj zavičajne građe u velikoj mjeri pridonosi njezinom čuvanju i zaštiti. Rijetka i vrijedna građa trebala bi se čuvati u trezorima. Donacije i ostavštine čuvaju se kao cjelina bez obzira na vrstu građe.

Knjižnične jedinice zavičajne zbirke ne posuđuju se za korištenje van prostora knjižnice, već se koriste u prostoru čitaonice ili studijskim sobama.

Knjižnična je građa podložna raznim štetnim djelovanjima:

- fizikalnim (svjetlo, toplina i druge vrste zračenja)
- kemijskim (atmosferska i druga onečišćenja)
- biološkim (bakterije, gljivice, insekti, glodavci, čovjek).

Mnogim su ispitivanjima utvrđeni najpovoljniji uvjeti pohrane i čuvanja knjižnične građe, kojima se ovi štetni utjecaji svode na najmanju moguću mjeru ili se potpuno isključuju. Pa je tako definirana temperatura prostorije i relativna vlaga zraka, a ovisno o vrsti građe kreću se od 10° C do 20° C i 40% do 60% RV. Definirana je i optimalna jačina umjetne rasvjete, a građa nikako ne smije biti izložena sunčevom svjetlu. Nužno je i stalno pročišćavanje zraka u prostorijama. Građu je potrebno smjestiti u prostore sigurne od poplava i požara. Svake je godine potrebno izvršiti dezinfekciju, dezinsekciju i deratizaciju prostora zavičajne zbirke.

¹⁰Vuković-Mottl, S. Zavičajna zbirka. // Upute za poslovanje narodnih knjižnica / uredila Aleksandra Malnar. Zagreb : Knjižnice grada Zagreba, 1996. Str. 113-120.

Knjižničnu zavičajnu građu treba pregledavati svakih šest mjeseci radi utvrđivanja eventualnih oštećenja bilo koje vrste. Ukoliko je došlo do oštećenja, građu treba zaštititi kartonskim koricama ili ju restaurirati. Restauriranjem, a potom konzerviranjem oštećeni se primjerak građe dovodi u prvotno stanje. Ovi se postupci provode u radionicama u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu, Državnom arhivu Hrvatske i HAZU-u.

1.8. Informativno-promidžbena djelatnost vezana za zavičajnu zbirku

Cjelokupna djelatnost knjižnice oko zavičajne zbirke ima svrhu ne samo prikupljanja, nego i informiranja i popularizacije zavičajne građe. S tim ciljem knjižnice mogu samostalno ili u suradnji s drugim knjižnicama, srodnim ustanovama ili pojedincima organizirati izložbe zavičajne građe, a teme mogu biti npr. razne obljetnice značajnih pojedinaca, udruga, ustanova, godišnjice važnih događaja vezanih za zavičaj, obilježavanje suvremenih događaja u zavičaju. Izložbe su popraćene objavljivanjem kataloga izložbi.

Knjižnična zavičajna zbirka objavljuje se u katalogima cijelog knjižničnog fonda ili njegovih pojedinih cjelina, te u biltenu prinova.

Knjižnice mogu samostalno ili u suradnji sa zavičajnim muzejima, povijesnim arhivima, zavičajnim udrugama građu zavičajne zbirke koristiti za objavljivanje monografija, fotomonografija, likovnih monografija i ostalih publikacija čiji je sadržaj vezan za zavičaj. Veliki doprinos populariziranju zavičajne baštine je i izdavanje pretisaka vrijednih jedinica fonda, kao i izrada zavičajnih bibliografija.

Također u cilju popularizacije zavičajne građe te jačanja interesa za zavičaj, njegovu prošlost, sadašnjost i budućnost, knjižnice trebaju surađivati s obrazovnim i znanstvenim ustanovama, udrugama i pojedincima i organizirati različite akcije i priredbe posvećene zavičaju. To mogu biti:

- književne večeri popraćene dramskim, glazbenim, likovnim i drugim manifestacijama
- promocije novih jedinica zavičajne baštine
- predavanja i prezentacije o zavičaju.

Ovim se priredbama informira građane o bogatstvu, vrijednosti i važnosti zavičajne zbirke, te ih se potiče na njezino daljnje obogaćivanje.

Za istaknuti je i veliku ulogu i umješnost knjižničara – voditelja zavičajne zbirke. On svoju stručnost, znanje i vještine mora pokazati ne samo pri prikupljanju i obradi građe, već i

pri njezinom predstavljanju i informiranju o njoj. Može se reći da je komunikativnost njegova najvažnija osobina, jer dobra komunikacija, bila ona usmena, pismena ili putem različitih medija čini knjižničara i njegov rad prepoznatljivim i cijenjenim u zajednici.

2. OBVEZNI PRIMJERAK

Obvezni primjerak zakonska je obveza nakladnika, tiskara ili autora da određeni broj primjeraka publikacija objavljenih u zemlji dostave u središnju knjižnicu u zemlji, obično nacionalnu. To je jedan od najstarijih načina kojim država svojim građanima osigurava slobodan pristup građi i sredstvo pomoću kojega je moguće prikupiti i čuvati knjižnu baštinu za buduće naraštaje.

Zadaće su obveznog primjerka višestruke. Uključuju trajno čuvanje primjeraka objavljene građe, izradu i objavljivanje nacionalne bibliografije te osiguravanje uvida u svu u zemlji objavljenu građu na jednome mjestu. Prema Smjernicama Vijeća Europe/EBLIDA-e za knjižnično zakonodavstvo i politiku u Europi iz 2000. godine, obvezni je primjerak nacionalno kulturno dobro.¹¹

2.1. Obvezni primjerak kroz povijest

Kad danas govorimo o obveznom primjerku jasno nam je što on znači, zašto i kako se dostavlja. Ali ako pogledamo unatrag kroz povijest vidjet ćemo da to nije uvijek bilo tako. Izvore obveznom primjerku treba tražiti u dalekoj prošlosti, u propisima vlasti koji se nakon pronalaska tiska krajem 15. stoljeća primjenjuju na autore, tiskare i knjižare. Odnosili su se na cenzuru, koja je bila izvorna pokretačka snaga pri uspostavljanju mehanizma dostave i čuvanja obveznog primjerka, na davanje privilegija i na zaštitu autorskih prava. U najranijem razdoblju obvezni je primjerak bio i uvjet da se dobije dozvola za tiskanje knjiga.¹²

Najstariji propis o obveznom dostavljanju tiskanih knjiga jednoj knjižnici je tzv. "Naredba iz Montpelliera" koju je 28. prosinca 1537. godine donio francuski kralj Franjo I. Njome su tiskari i knjižari bili dužni dostavljati jedan primjerak svake tiskane građe

¹¹ Horvat, A.; Živković, D. Knjižnice i autorsko pravo. Zagreb : Hrvatska sveučilišna naklada, 2009.

¹² Aparac-Gazivoda, T. Obvezni primjerak u suvremenom knjižničarstvu. Dostupno na: http://www.dksb.hr/knjiznicarstvo/materijali/97_1_Aparac_17.pdf (11.1.2013.)

Kraljevskoj knjižnici u Bloisu. Time se je uspostavio jednostavniji i djelotvorniji nadzor nad tiskarskom proizvodnjom onoga doba, jer kraljevi cenzori više nisu morali nadzirati rad svake tiskare pri čemu je moglo doći i do propusta. Naredba je imala dvojaku funkciju: cenzorsku i kulturnu.

S vremenom su i drugi vladari prihvatili takav način nadzora nad sve većim brojem tiskara, ali su prednost čuvanja obveznog primjerka davali onim knjižnicama koje su bile pouzdane sa stajališta državnih i crkvenih interesa.¹³

Davanje privilegija autorima, izdavačima i tiskarima za pojedina djela također je bio jedan od načina na koji su knjižnice dobivale obvezne primjerke tih djela. Te privilegije su davali svjetovni i crkveni vladari od početka 16. stoljeća, a kao odštetu za učinjenu uslugu privilegirane su osobe morale za knjižnice tih vladara davati određen broj primjeraka, koji se mijenjao i uglavnom je neprestano rastao.

Znakovit je slučaj Venecije, najvećeg tiskarskog središta u Europi potkraj 15. i početkom 16. stoljeća, u kojoj se razvila ideja da se knjige čuvaju i kao obvezni primjerak, a ujedno i kao cenzorski primjerak. U tom gradu su 1544. godine državne vlasti osnovale državno tijelo pod nazivom "Riformatori dello Stato di Padova" sa sjedištem na sveučilištu u Padovi. To tijelo je od mletačkih vlasti bilo zaduženo da pročita i procijeni da li je neki rukopis dobar ili ne i da li mu se može odobriti tiskanje. To je zapravo bio posao cenzure u Mletačkoj Republici. Potkraj 16. stoljeća vlasti su donijele propis po kojem se od svake tiskane knjige jedan primjerak morao poslati sveučilištu u Padovi koji ga je čuvao kao cenzorski primjerak, a drugi se morao poslati venecijanskoj knjižnici, koja je tako dobivene knjige čuvala kao nacionalno blago. S vremenom je ta knjižnica postala jednom od nacionalnih knjižnica države Italije i dobila naziv Biblioteca Nazionale Marciana.

Vrlo slično je bilo i u Austrijskoj Carevini u prvoj polovici 19. stoljeća. Vlada je donosila zakone o cenzuri, koje je provodio Dvorski redarstveni ured. Po "Općem planu za cenzuru" iz 1816. godine tiskari su bili dužni da odmah po izlasku knjige iz tiska pošalju pet primjeraka određenim državnim tijelima i knjižnicama. Ti su se primjerci knjiga (časopisa, novina) najprije uspoređivali s rukopisom, koji je već prije prošao postupak preventivne cenzure, pa ako je sve bilo u redu knjiga je dobivala odobrenje za raspačavanje i čitanje. Bez obzira na to da li je bilo kakvih primjedbi na tiskani primjerak ili ne, on je ostao u posjedu cenzure, a ostali primjerci poslani javnim knjižnicama, među kojima se nalazila i Dvorska

¹³ Stipčević, A. Obvezni primjerak između kulture i cenzure. Dostupno na: http://www.dksb.hr/knjiznicarstvo/materijali/97_1_Stipcevic_9.pdf (25.1.2013.)

knjižnica u Beču, mogli su se slobodno čitati. Zabranjene knjige i tiskovine čuvale su se u zatvorenim fondovima javnih knjižnica.¹⁴

Prvi propisi u Hrvatskoj koji današnjoj Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici omogućavaju redovitu dostavu obveznog primjerka datiraju iz 1816. godine. Te godine prvi je put potaknuto pitanje dobivanja besplatnih primjeraka tiskanih publikacija za Akademijinu knjižnicu u Zagrebu iz Tiskare Sveučilišta u Pešti, gdje su se tiskali udžbenici, priručnici i publikacije znanstvenog značenja. Za to su bili zaslužni Ladislav Žužić, glavni Akademijin knjižničar i Josip Sermage, vrhovni školski ravnatelj. Sermage je Ugarskom namjesničkom vijeću uputio opširan dopis o stanju knjižnice i potrebi dobivanja besplatnih obveznih primjeraka, što je i odobreno carskim dekretom od 8. studenoga 1816. godine. Ali besplatni primjerci dobiveni u malom broju i samo iz jedne tiskare u tadašnjoj državi kojoj je Akademija u Zagrebu pripadala, ne mogu se smatrati obveznim primjercima u pravom smislu, jer im je nedostajala nacionalna i regionalna funkcija. Namjena im je bila isključivo povećanje knjižnoga fonda knjižnice te kao pomagala za nastavu i rad profesora. Značajan doprinos pitanju besplatnih primjeraka dao je Antun Kukuljević, koji je krajem 1836. godine imenovan vrhovnim školskim ravnateljem.¹⁵

Godine 1843. po Protokolu Zagrebačkog cenzorskog i revizorskog ureda, Akademijina knjižnica dobila je pravo da prima i besplatne primjerke iz tiskara sa šireg područja tadašnje države. I zatarska Gimnazijska knjižnica isposlovala je od tadašnjih austrijskih vlasti da prima jedan primjerak svake knjige tiskane na području Dalmacije. Tadašnji knjižničar bio je istovremeno i cenzor i revizor u službi austrijske vlade. Godine 1848. cenzura je formalno ukinuta u Austrijskoj Carevini, ali su se cenzori i dalje nastavili zanimati što se događa s obveznim primjerkom.¹⁶

Vrlo je zanimljiva naredba Ministarstva za bogoštovlje i nastavu od 6. lipnja 1857. godine kojom se ističe svrha obveznih primjeraka te se propisuje kako treba s njima postupati i kako ih treba obrađivati. Za istaknuti je da se tim primjercima željela, u svim knjižnicama u koje su stizali, stvoriti što potpunija zbirka građe važne za kulturu, kulturnu povijest, književnost i bibliografiju područja na kojem se knjižnica nalazila.¹⁷

¹⁴ Stipčević, A. Obvezni primjerak između kulture i cenzure. Dostupno na: http://www.dksb.hr/knjiznicarstvo/materijali/97_1_Stipcevic_9.pdf (25.1.2013.)

¹⁵ Verona, E. Prilog povijesti obveznoga primjerka u Hrvatskoj. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske. 25(1981), str. 217-236.

¹⁶ Stipčević, A. Obvezni primjerak između kulture i cenzure. Dostupno na: http://www.dksb.hr/knjiznicarstvo/materijali/97_1_Stipcevic_9.pdf (25.1.2013.)

¹⁷ Verona, E. Prilog povijesti obveznoga primjerka u Hrvatskoj. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske. 25(1981), str. 217-236.

Rijetko se u povijesti susreće zlouporaba obveznog primjerka u policijske svrhe kao u 20. stoljeću u totalitarnim režimima. U mnogim su državama u vrijeme komunističke vladavine knjige stizale kao obvezni primjerak, a završavale u zatvorenim fondovima čim su bile objelodanjene, ili naknadno kada su njihovi autori pali u nemilost. Tek su se s padom komunizma u tim zemljama za javnost otvorili ti tajni fondovi. Tako su npr. u Čehoslovačkoj 1989. godine otvoreni javnosti "knjižni bunker" u kojima su se čuvale knjige pisaca iz tzv. Praškog proljeća. Slično je bilo i u Rusiji gdje su te knjige počele izlaziti u javnost čak i prije pada komunizma.

Specifičan slučaj bile su knjige političkih emigranata, koje su nacionalne knjižnice također dužne skupljati kao nacionalno blago i čuvati ih kao dokument vremena. Vrlo često su te knjige u knjižnice stizale preko policije koja je zahtijevala njihovo čuvanje u zatvorenim fondovima, sve dok se režim u zemlji ne promijeni ili dok građa ne zastari i postane neopasna za režim. U Hrvatskoj su knjige političkih emigranata za vrijeme komunističke vladavine u Nacionalnu i sveučilišnu knjižnicu stizale na tri načina: poštom, preko policije te darom ili kupnjom od osoba koje su posjedovale takvu građu. Onog trenutka kada je politička emigracija prestala postojati, knjige su iz zatvorenih fondova uključene u nacionalni knjižni fond.

Danas je obveza dostave primjerka građe u središnju knjižnicu u zemlji, u različitim zemljama regulirana različitim zakonskim propisima. Oni utvrđuju tko je obavezan dostaviti primjerke, imenuju ustanovu ili ustanove koje primjerak primaju i određuju broj primjeraka. Najčešći primatelj obveznog primjerka je središnja knjižnica u zemlji, tj. ona koja obavlja zadaću nacionalne knjižnice, iako to mogu biti i druge knjižnice i druge ustanove (depozitarne ustanove).¹⁸

2.2. Zakonske odredbe o obveznom primjerku

U Hrvatskoj je postupak s obveznim primjerkom uređen Zakonom o knjižnicama.¹⁹

Zakon o knjižnicama u odredbama o obveznom primjerku propisuje redovito, besplatno i ažurno dostavljanje devet primjeraka svih tiskanih i netiskanih publikacija odnosno knjižne i neknjižne, audiovizualne i elektroničke građe. Zakon također propisuje tko

¹⁸ Horvat, A.; Živković, D. Knjižnice i autorsko pravo. Zagreb : Hrvatska sveučilišna naklada, 2009.

¹⁹ Zakon o knjižnicama. // Narodne novine 105(1997); 5(1998).

su obveznici, koja građa je obuhvaćena obveznim primjerkom, broj obveznih primjeraka, kome se dostavljaju obvezni primjerci te odredbe o dodatnim obveznim primjercima.

Obveznici dostavljanja jesu nakladnici te proizvođači audiovizualnih i elektroničkih publikacija, dakle pravne i fizičke osobe koje proizvode građu za javnost, bez obzira da li je namijenjena prodaji ili besplatnom raspačavanju. Oni su dužni tu građu besplatno i o svom trošku, a najkasnije u roku od 30 dana po završetku tiskanja, umnažanja ili proizvodnje, dostaviti Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu.

Broj obveznih primjeraka je devet. Nacionalna i sveučilišna knjižnica zadržava dva primjerka, a po jedan primjerak dostavlja se sveučilišnim knjižnicama u Splitu, Rijeci, Puli, Osijeku i Mostaru, te općeznanstvenim knjižnicama u Dubrovniku i Zadru.

Svaki je nakladnik dužan u istome roku dostaviti još po jedan primjerak publikacije matičnoj knjižnici na području županije na kojoj je njegovo sjedište radi stvaranja zavičajne zbirke. Tiskar s područja jedne županije koji tiska za nakladnika druge županije dužan je obvezni primjerak dostaviti matičnoj knjižnici na području županije na kojoj je njegovo sjedište. To je županijski obvezni primjerak.

Nakladnici službenih publikacija dužni su, također, besplatno, o svom trošku, osim devet obveznih primjeraka dostaviti i dva dodatna primjerka Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu te jedan primjerak Hrvatskoj informacijsko-dokumentacijskoj referalnoj agenciji (HIDRA-i). Nakladnici službenih publikacija županija, Grada Zagreba, gradova i općina dužni su dostavljati jedan primjerak tih publikacija matičnoj knjižnici na području svoje županije, a nakladnici službenih publikacija gradova i općina i narodnoj knjižnici koje su osnivači. Službene publikacije, publikacije su koje izdaju tijela državne vlasti, odnosno tijela lokalne samouprave i uprave kao svoja službena izdanja.

Za građu izdanu na više jezika ili raznim pismima, ili u više izdanja, obvezni se primjerci dostavljaju posebno na svakom jeziku, na svakom pismu, za svako novo izdanje.

Nakladnik iznimno vrijednog i skupog izdanja dužan je dostaviti jedan primjerak tekstualnog djela Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu.

Obveznim primjerkom obuhvaćena je sljedeća građa:

- **tiskovine:** knjige, brošure, skripte, posebni otisci, časopisi, novine, magazini, bilteni, zemljopisne i druge karte, reprodukcije slikovnih umjetničkih djela, muzikalije, katalozi, kalendari, kazališni i drugi programi, te njihovi dodaci u

tiskanom, audiovizualnom i elektroničkom obliku, plakati, letci, kratki oglasi i priopćenja, razglednice, službene i trgovačke tiskanice;

- **audiovizualna građa:** gramofonske ploče, audio i video kasete, magnetofonske vrpce, snimljeni mikrofilmovi i kompakt diskovi;
- **elektronička građa:** kompaktni diskovi, DVD, magnetne vrpce, diskete, mrežna građa (knjige, periodičke publikacije, godišnji izvještaji, mrežna mjesta institucija, događaja, znanstvenih projekata).

Tiskovine povjerljivog sadržaja izuzete su od obveze dostavljanja, ali su ih njihovi naručitelji dužni trajno čuvati najmanje u dva primjerka.

Knjižnice su dužne čuvati i obvezne primjerke kojih je raspačavanje naknadno zabranjeno.

Svi nakladnici, tiskari i proizvođači audiovizualne građe i elektroničkih publikacija u Republici Hrvatskoj dužni su posljednjeg dana u tekućem mjesecu dostaviti Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu izvješće o cjelokupnoj izdanoj, tiskanoj odnosno proizvedenoj građi tijekom prethodnog mjeseca u dva primjerka.

Obvezni primjerci čuvaju se i dostupni su u navedenim knjižnicama. Informacije o njima mogu se dobiti uvidom u katalog knjižnica, a dostupne su i putem interneta. Sve knjižnice u domovini i inozemstvu mogu ih posredstvom Nacionalne i sveučilišne knjižnice naručiti međuknjižničnom posudbom.

Obvezni primjerak osnova je za stvaranje Hrvatske bibliografije.

Neispunjavanje odredbi o obveznom primjerku predstavlja prekršaj i kažnjava se novčanom kaznom kako za fizičke tako i za pravne osobe.

2.3. Obvezni primjerak elektroničke građe

Od sredine devedesetih godina mnoge su zemlje, a među njima i Hrvatska, zakonsku obvezu o obveznom primjerku proširile i na elektroničku građu. U početku se prikupljala samo elektronička građa u materijalnom obliku s kojom se može lako postupati, jer je bez obzira na različitost zadržala i dovoljno sličnosti s tiskanom građom. Nove i drugačije probleme pred nacionalne i druge depozitarne knjižnice postavila je građa objavljena na

inernetu. Trebalo je odlučiti koja će se građa prikupljati, na koji način, u kojem formatu, kako će je opisati i kako će je trajno sačuvati.

Početakom 21. stoljeća knjižnice počinju usvajati ideju o pobiranju djela u inernetskom prostoru. Pobiranje se provodi tako da se u određenim vremenskim razmacima snimi cijeli internetski prostor, ili se to izvodi selektivno, tako da se odabere željena domena i utvrde mrežna mjesta koja se žele pratiti, i na kojima se bilježe sve promjene. Knjižnica koja prima obvezni primjerak elektroničke građe mora najprije osigurati zakonsko uporište koje će joj omogućiti pobiranje, a zatim treba riješiti pitanje pristupa toj građi i njenom korištenju. Da bi se to provelo, i da bi se zaštitila i autorska prava, zakonom se najčešće uređuje da se pobranu inernetsku građu smije pregledavati tj. koristiti samo u prostoru depozitarne knjižnice. Pristup izvana dopušten je samo istraživačima za potrebe znanstvenog rada i samo onim djelima koja nisu u prodaji.

Pobiranjem internetske građe čitav niz osobnih podataka postaju trajno dostupni velikom broju osoba, a to može predstavljati problem za knjižnice koje bi trebale tražiti dopuštenje od velikog broja osoba za trajno čuvanje podataka, a one si to ne mogu priuštiti. Rješenje bi bilo u donošenju posebne zakonske odredbe koja bi dopustila prikupljanje osobnih podataka sa svrhom njihova trajnog čuvanja.²⁰

2.4. Važnost obveznog primjerka

Obvezni primjerak sakupljen, sređen i obrađen na odgovarajući način od neprocjenjive je dokumentacijske vrijednosti. On pruža mogućnost da se kultura naroda proučava s raznih aspekata i kroz razna razdoblja. A što se tiče nacionalne bibliografije, ona se može pouzdano izrađivati jedino na temelju obveznog primjerka. Sačuvan u knjižnicama on koristi i tiskarskim i nakladničkim poduzećima kao dokaz njihove djelatnosti u pojedinom razdoblju, a objavljen u bibliografijama služi i u komercijalne svrhe kao promidžba.

Posebna je važnost obveznog primjerka u izgradnji fonda zavičajne zbirke pri narodnim knjižnicama ili županijskim matičnim knjižnicama.

²⁰ Horvat, A.; Živković, D. Knjižnice i autorsko pravo. Zagreb : Hrvatska sveučilišna naklada, 2009.

3. O ZAVIČAJNOJ ZBIRCI GRADSKE KNJIŽNICE "I. G. KOVAČIĆ" KARLOVAC

3.1. Ukratko o Knjižnici

Gradska knjižnica "I. G. Kovačić" najstarija je kulturna ustanova u Karlovcu. Osnovana je u vrijeme ilirskog preporoda, 1. ožujka 1838. godine pod nazivom "Ilirsko čitanja društvo". Ideju o osnivanju narodne čitaonice namijenjene građanima Grada Karlovca, a u svrhu očuvanja i brige za hrvatski jezik, promicanja pismenosti, književnosti i nacionalnog duha, dali su Ambroz i Nikola Vranyczani, Antun Vakanović, Aleksandar Musulin, Antun Accurti i Mavro Klobučarić.

Od 1910. godine skrbništvo nad Knjižnicom preuzima Gradska uprava i od te godine djeluje pod nazivom Gradska javna knjižnica i čitaonica, od 1948. pod nazivom Gradska knjižnica, a od 1963. godine nosi ime poznatog hrvatskog književnika Ivana Gorana Kovačića.

Od osnutka do danas Knjižnica je djelovala na nekoliko lokacija, a stalni problemi s prostorom nametnuli su i potrebu dugoročnog rješenja. Od 1976. Knjižnica se nalazi u zgradi u Novom centru, a 2007. godine završava dogradnja te zgrade, a time i cijeli projekt oko izgradnje primjerenog prostora koji bi trebao zadovoljiti potrebe Knjižnice za sljedećih pola stoljeća.

Unutar Knjižnice djeluju sljedeći odjeli: Informativno-posudbeni odjel, Studijski odjel, Zavičajni odjel, Odjel za djecu i mladež, Igraonica, Glazbeni odjel, Bibliobusna služba, Odjel nabave i obrade, Matična služba, Središnja knjižnica Slovenaca, Knjigovežnica. Dislocirani odjeli su Knjižnica za mlade i Knjižnica i čitaonica Švarča.

Karlovac je prvi u Hrvatskoj imao bibliobusnu službu. Prvi počeci prenošenja knjiga kočijom, u drvenim sanducima u obližnja naselja na čitanje datiraju iz 1911. godine.

Knjižnica se bavi i izdavačkom djelatnošću.²¹

²¹ Gradska knjižnica "I. G. Kovačić"- Karlovac 1838.-2008. : prilozi za povjesnicu / uredila Frida Bišćan. Karlovac : Gradska knjižnica "I. G. Kovačić" Karlovac, 2008.

3.2. Zavičajna zbirka – Zavičajni odjel

3.2.1. Razvoj zavičajne zbirke

Zavičajna zbirka sadrži, čuva, obrađuje i daje na korištenje građu o Karlovcu, o njegovom postanku, geografskim obilježjima, prirodnim i ambijentalnim vrijednostima, društvenom, kulturnom i gospodarskom razvoju, o njegovoj povijesti i sadašnjosti. Fond zavičajne zbirke Gradske knjižnice "I. G. Kovačić" Karlovac je regionalnog karaktera. Budući da su se kroz povijest mijenjali ustroji (Kotar, Zajednica općina, Županija) sakupljena je građa okolnih mjesta i gradova: Ozlja, Duga Rese, Vojnića, Ogulina, ali i dijelova Žumberka, Like i Gorskog Kotara.

Za zavičajnu se zbirku prikupljaju publikacije objavljene u Karlovcu i Županiji, publikacije Karlovčana izdane bilo gdje u svijetu te publikacije koje govore o Karlovcu i Karlovčanima izdane bilo gdje. U zbirci se čuvaju i knjige iz fonda "Ilirskoga čitanja društva". Od tristo knjiga koje su se tada nalazile u čitaonici, ostala je sto šezdeset jedna knjiga, deset svezaka časopisa i dva godišta kalendara. One su obilježene ilirskim grbom- polumjesec sa zvijezdom i čine jezgru oko koje se tijekom godina formirala zavičajna zbirka.

Začetke zavičajnog odjela nalazimo u vrijeme kad je Gradsku javnu knjižnicu i čitaonicu vodio Prosvjetni odbor (1910. godina), jer se već tada isticalo da u Gradskoj knjižnici mora biti i posebno odjeljenje koje će prikupljati svu građu izdanu u Karlovcu, bilo knjige ili časopise. Smatralo se da je ta građa od izuzetne vrijednosti za kulturnu povijest grada Karlovca, a na taj se način željela odati i počast zaslužnim karlovačkim kulturnim radnicima. Knjižničar Lj. Krajačić radio je 1911. godine klasifikaciju knjiga u Knjižnici pa je tako u grupu F stavio "knjige tiskane u Karlovcu i uopće stara izdanja". Tu grupu F možemo smatrati pretečom današnjeg Zavičajnog odjela odnosno zavičajne zbirke.

Fond zavičajne zbirke čuvao se s knjigama Studijskog odjela i možemo reći da je sustavno prikupljanje zavičajne građe počelo 1956. godine kad je i osnovan Studijski odjel. U javnosti se popularizirala građa o Karlovcu održavanjem izložbi i predavanja o poznatim Karlovčanima i onima koji su dio života živjeli i djelovali u Karlovcu, organizirale su se književne večeri čiji su česti gosti bili karlovački pisci i pjesnici.

Knjižničari Studijskog odjela obrađivali su i popunjavali zavičajnu zbirku kupnjom, poklonima, obveznim primjercima, kupnjom u antikvarijatima i od pojedinaca, te izdavanjem knjiga iz redovnog i zaštićenog fonda. Zbirka je imala svoje kataloge, izrađene su

bibliografije Štamparskog zavoda "Ognjen Prica", bibliografije "Karlovačkog tjednika". Vođene su posebne knjige inventara za monografije, a posebne za novine i časopise. Danas se građa zavičajne zbirke unosi u računalnu bazu.²²

Godine 2007. proširenjem prostora Knjižnice zavičajna zbirka dobiva svoj poseban odjel – Zavičajni odjel u kojem se pored zavičajne građe nalazi čitaonica i spomen soba posvećena istaknutim karlovačkim književnicima Stjepanu i Slavku Mihalića.

3.2.2. Građa zavičajne zbirke

U početku su se za zavičajnu zbirku prikupljala samo djela tiskana na području Karlovca. Bogata tiskarska djelatnost počinje osnivanjem tiskare Ivana Nepomuka Prettnera. U njoj su tiskana djela značajnih karlovačkih rodoljuba: Šipuša, Vrhovca, Šporera, Gaja, Draškovića, Jarnevićeve, Mažuranića, Krešića i drugih, koja sačinjavaju najvrjednija djela ove zbirke. To se odnosi i na sve knjige i novine tiskane u Karlovcu u 19. stoljeću. Kod Prettnera je tiskana i prva knjiga na hrvatskom jeziku. To je Šporerov "Almanah ilirski za 1823. godinu". Pokrenuo je prve karlovačke i prve hrvatske ekonomske novine "Der Pilger" u kojima se nalaze rijetki prilozi na hrvatskom jeziku. U zavičajnoj zbirci se nalaze dva polugodišta tih novina iz 1842. i 1846. godine. Velika vrijednost je i "Karlovački viesnik" kojeg je 1861. godine izdavala Karlovačka čitaonica. Važna je i tiskarska djelatnost Abela Lukšića, koji je u svom "Tiskarkom i književnom zavodu" pokrenuo i prve hrvatske ilustrirane novine "Glasonoša". Osim ovdje spomenutih osnovane su još neke tiskare, izlazile su mnoge novine, časopisi, kalendari, ali je u zavičajnoj zbirci sačuvano malo od toga. Jedan od razloga je i što mnoge tiskovine nisu podlijegale propisu o obveznom primjerku pa nisu uopće sačuvane.

U periodu od 1941.-1945. godine stradale su mnoge knjige koje su se trebale naći u zavičajnoj zbirci. Od 1945. godine zavičajnu građu je bilo lakše skupljati, ali se više ne skuplja samo ono što se tiska u Karlovcu, nego se skupljaju knjige, periodika i drugi materijal koji je sadržajno vezan za Karlovac.²³

Zavičajni odjel za svoju zbirku prikuplja:

- knjige – danas ih ima pet tisuća

²² Medunić-Pecoja, S. Zavičajni odjel. // Gradska knjižnica I. G. Kovačić"- Karlovac 1838.-2008. : prilozi za povjesnicu / uredila Frida Bišćan. Karlovac : Gradska knjižnica "I. G. Kovačić" Karlovac, 2008. Str. 113-122.

²³ Mikulić, R. Zavičajna zbirka – izvor podataka o lokalnoj zajednici. // Zavičajne zbirke u narodnim knjižnicama / Zagreb : Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu, 2011. Str. 191-204.

- časopise, novine, kalendare, almanahe, zbornike, biltene, školska izvješća – danas zbirka broji osamdeset naslova periodike
- slikovni materijal: grafičke mape, fotografije, razglednice, videokasete, dijapozitive, zvučne zapise, DVD
- sitni tisak: plakate, programe priredbi, pozivnice, razne prospekte, letke i dr.

Također sadrži:

- rukopise
- hemeroteke (izreske iz novina vezanih za Knjižnicu, značajne osobe i Karlovac)
- doktorske i magistarske radove
- geografske karte, albume fotografija, zidne kalendare
- umjetničke slike
- biste (Jonke, Matković, I. G. Kovačić, Kranjčević).

Među najvrjednije knjige iz zavičajne zbirke spadaju:

- Therorija de virga Stereometrica – najstarija knjiga, tiskana 1817. godine u Karlovcu
- Almanah ilirski za godinu 1823. – J. M. Šporera, tiskana 1823. godine
- Beschreibung der Karlstädter Militärgrenze vom Franz Julius Fras – iz 1830. godine
- Domorodne poviesti Dragojle Jarnevićeve – tiskano 1843. godine
- Sollen wir Magyaren werden? – iz 1833. godine
- I. Belostenec: Gazophylazium – rječnik iz 1760. godine
- J. Drašković: Ein Wort an Illiriens hochherzige Töchter – tiskana 1838. godine.²⁴

3.2.3. Popularizacija zavičajne zbirke

S građom zavičajne zbirke javnost je upoznata putem izložbi knjiga i periodike, obilježavanjem obljetnica znamenitih Karlovčana, retrospektivnih izložbi o tiskarstvu, Hrvatskom narodnom preporodu, novinarstvu. Predstavljene su i stare karlovačke razglednice, fotografije, a prezentirana je i druga zanimljiva građa iz odjela, održavaju se književne večeri.

²⁴ Medunić-Pecoja, S. Zavičajni odjel. // Gradska knjižnica I. G. Kovačić" - Karlovac 1838.-2008. : prilozi za povjesnicu / uredila Frida Biščan. Karlovac : Gradska knjižnica "I. G. Kovačić" Karlovac, 2008. Str. 113-122.

Na mrežnim stranicama Knjižnice javnosti je prezentiran digitalizirani dio baštine iz prve faze čitaoničkog pokreta u Karlovcu: Upisna knjiga posjetiteljah ilirske čitaonice karlovačke, Tri siela narodne čitaonice i Grad Karlovac i njegova okolica autora H. Krapeka. Naime, Knjižnica je 2003. godine započela projekt digitalizacije svoje zavičajne zbirke, a povod je bila velika potreba korisnika za ovom građom, za informacijama o zavičaju kao pomoći pri izradi raznih stručnih radova. Digitalizacijom se štiti stara i vrijedna građa, odnosno izvornici, a istovremeno je većem broju korisnika omogućen pristup toj građi i njeno pretraživanje.

3.2.4. Nabava građe za zavičajnu zbirku

Kako prije tako i danas knjižničari nastoje što bolje i kvalitetnije popuniti zavičajnu zbirku građom koja će biti od koristi lokalnoj zajednici, koja je svjedokom povijesti i sadašnjosti i koju je potrebno sačuvati za buduće generacije. To je složen posao kojemu često prethode istraživanja, praćenja tiskarske i izdavačke produkcije, kontakti s raznim institucijama, antikvarijatima, privatnim osobama.

Građa za zavičajnu zbirku Gradske knjižnice "I. G. Kovačić" Karlovac nabavlja se na tri uobičajena načina: kupnja, dar i zamjena, a možemo reći da nabava ima svoj tekući i retrospektivni tijek.

Dar je kao oblik popunjavanja zavičajne zbirke od velikog značenja kako za tekuću tako i za retrospektivnu nabavu, a posebno se cijene darovi pojedinaca, ustanova, udruga, organizacija. Knjižničar mora uložiti veliki trud i pokazati veliko umijeće pregovaranja i uvjeravanja pojedinaca i ustanova da svoja djela poklone Knjižnici u svrhu trajnog čuvanja i za dobrobit cijele lokalne zajednice.

Kupnjom se nabavlja tekuća i retrospektivna građa, a ograničavajući faktor ovdje može biti dostatnost dobivenih novčanih sredstava. Knjižničar treba stalno pratiti kataloge izdanja nakladnika, tiskara, antikvarijata, objave u raznim tiskovinama ili na raznim mrežnim stranicama i portalima.

Ono što je zanimljivo za ovaj rad je županijski obvezni primjerak kao sredstvo nabave građe za zavičajnu zbirku, a koji bi trebao biti, kao što naslov rada kaže, temelj izgradnje fonda zavičajne zbirke. Prema odredbama Zakona o knjižnicama svaki je nakladnik dužan dostaviti jedan primjerak svoje izdane publikacije matičnoj knjižnici na području županije na kojoj je njegovo sjedište, radi stvaranja zavičajne zbirke. Ako nakladnik s područja jedne

županije tiska za nakladnika druge županije također je dužan dostaviti obvezni primjerak izdane publikacije matičnoj knjižnici na području svoje županije.²⁵ Na taj način je osigurano da Knjižnica redovito prima za svoju zavičajnu zbirku građu izdanu na području Županije i tako popunjava taj fond. Međutim praksa pokazuje da ponekad postoje određene poteškoće u dostavi obveznog primjerka. Pretpostavlja se da nakladnici možda nisu upoznati s odredbama spomenutog zakona, ili ih znaju, ali iz nekog razloga odbijaju postupiti prema njima, bez obzira na kazne predviđene za prekršitelje. U tom slučaju Knjižnica, odnosno knjižničar mora pronalaziti druge načine da dođe do primjerka izdane građe, tj. do obveznog primjerka.

Radi očuvanja kulturne baštine zavičaja potrebno je, uz uobičajenu nabavu, poticati i izdavanje knjiga o zavičaju, osobama i povijesnim događajima. Promocija karlovačkih autora, knjiga o Karlovcu, njegovim ljudima i zbivanjima glavni su razlozi za izdavačku djelatnost Knjižnice. Izdavanjem pretisaka vrijednih i rijetkih knjiga o Karlovcu nastoji se također obogatiti zavičajnu zbirku, a pri tome sačuvati stare i vrijedne knjige od raznih oštećenja.

ZAKLJUČAK

Zavičajne zbirke se u cijelom svijetu najčešće osnivaju pri narodnim knjižnicama. Prva zavičajna zbirka utemeljena je u Newcastleu u Engleskoj 1884. godine. U Hrvatskoj je prva zavičajna zbirka Zagrabiensia, utemeljena 1954. godine u Zagrebu. Slijedile su zavičajne zbirke u narodnim knjižnicama u Bjelovaru, Karlovcu, Osijeku, Sisku, Varaždinu, Vinkovcima, Šibeniku i drugim gradovima. Do kraja 2008. godine u Hrvatskoj je bilo dvije stotine i deset narodnih knjižnica s ukupno sto četrdeset i sedam zavičajnih zbirki.

Narodne knjižnice među ostalim baštinskim ustanovama regionalnog karaktera, prednjače u komunikaciji s korisnicima svih uzrasta i obrazovnih profila, a to ih čini središnjim obavijesnim mjestom lokalnih zajednica. Pri tome posebnu pozornost treba posvetiti zavičajnim zbirkama koje svojom raznolikom građom promoviraju kulturno-povijesne osobitosti određene regije. Zavičajne zbirke i odjeli sustavno prikupljaju, odabiru, obrađuju i daju na korištenje tiskanu ili na nekom drugom mediju zabilježenu građu, koja je sadržajno, autorski ili podrijetlom vezana za određenu sredinu, odnosno zavičaj.

²⁵ Zakon o knjižnicama. // Narodne novine 105(1997); 5(1998).

Gradska knjižnica "I. G. Kovačić" Karlovac može se pohvaliti stogodišnjom tradicijom u stvaranju svoje zavičajne zbirke. Daleke 1911. godine u lokalnom je tisku objavljen proglas u kojem se, između ostalog, ističe i potreba da se u tadašnjoj Gradskoj javnoj knjižnici i čitaonici osnuje posebno odjeljenje koje će prikupljati građu objavljenu u Karlovcu, sa svrhom da se tako iskaže počast zaslužnim karlovačkim kulturnim djelatnicima, da se njihova djela sačuvaju i budu primjer mlađim pokoljenjima. Istodobno se uputio i poziv svima koji posjeduju bilo kakvu građu o Karlovcu da je poklone ili prodaju Knjižnici. Danas zavičajna zbirka broji oko pet tisuća knjiga, osamdeset naslova periodike, različit slikovni materijal, zbirku rukopisa, plakata, umjetničkih slika i sl.

Nabava građe za zavičajnu zbirku je vrlo složen posao, koji zahtijeva veliki angažman knjižničara ili voditelja zbirke. Uključuje to stalno praćenje kataloga nakladnika, objave u tisku, suradnju s antikvarijatima, pojedincima, društvima, organizacijama, praćenje raznih inetrnetskih stranica, a sve u cilju da se dođe do informacije o novoj, ili starijoj građi koja bi bila važna za zavičajnu zbirku. Uobičajeni načini nabave građe su kupnja, dar, zamjena i obvezni primjerak.

Obvezni primjerak je siguran način dobivanja građe za zavičajnu zbirku, jer odredbe Zakona o knjižnicama obvezuju nakladnike s područja županije da, osim devet obveznih primjeraka koje dostavljaju Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu, jedan primjerak objavljene građe dostave i matičnoj knjižnici. Na taj način taj županijski obvezni primjerak postaje temelj za izgradnju fonda zavičajne zbirke, jer tako u knjižnicu redovito pristiže građa objavljena na teritoriju zavičaja. Međutim, nesvjesni važnosti obveznog primjerka kao nacionalnog kulturnog dobra, nakladnici nisu uvijek redoviti u dostavljanju županijskog obveznog primjerka. Jedan od razloga može biti nepoznavanje zakonskih odredbi ili izbjegavanje njihove primjene. To stvara poteškoće u normalnom tijeku nabave, a zahtijeva i dodatni angažman knjižničara da do tog primjerka ipak dođe na neki način.

Temeljni produkt u knjižnicama je informacija, a u zavičajnoj zbirci su to informacije o zavičaju. Premda se sva zavičajna građa ne može nabaviti obveznim primjerkom, treba se zalagati da nakladnici i tiskari shvate kulturnu i povijesnu važnost njihovog obveznog primjerka za zavičajnu zbirku i zavičaj u cjelini.

LITERATURA

Aparac-Gazivoda, T. Obvezni primjerak u suvremenom knjižničarstvu. Dostupno na:

http://www.dksb.hr/knjiznicarstvo/materijali/97_1_Aparac_17.pdf (11.1.2013.)

Gradska knjižnica "I. G. Kovačić"- Karlovac 1838.-2008. : prilozi za povjesnicu / uredila Frida Bišćan. Karlovac : Gradska knjižnica "I. G. Kovačić" Karlovac, 2008.

Horvat, A. Zakonski propisi o važnosti zavičajne zbirke. // Zavičajne zbirke u narodnim knjižnicama. Zagreb : Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu, 2011. Str. 313-314.

Horvat, A.; Živković, D. Knjižnice i autorsko pravo. Zagreb : Hrvatska sveučilišna naklada, 2009.

Medunić-Pecoja, S. Zavičajni odjel. // Gradska knjižnica I. G. Kovačić"- Karlovac 1838.-2008. : prilozi za povjesnicu / uredila Frida Bišćan. Karlovac : Gradska knjižnica "I. G. Kovačić" Karlovac, 2008. Str. 113-122.

Mikulić, R. Zavičajna zbirka – izvor podataka o lokalnoj zajednici. // Zavičajne zbirke u narodnim knjižnicama / Zagreb : Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu, 2011. Str. 191-204.

Narodna knjižnica: IFLA-ine i UNESCO-ve smjernice za razvoj službi i usluga. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2003.

Pejić, I. Zavičajna zbirka kao jedan od oblika djelovanja knjižničara u društvenoj zajednici. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske. 39, 1/2(1998), str. 111-117.

Preporuke za ustroj zavičajne zbirke u narodnim knjižnicama (ustanovama) koje prikupljaju knjižničnu zavičajnu građu. Dostupno na: <http://www.hkdrustvo.hr/clanovi/Preporuke.pdf>. (18.1.2013.)

Standardi za narodne knjižnice u Republici Hrvatskoj. // Narodne novine 58(1999).

Stipčević, A. Obvezni primjerak između kulture i cenzure. Dostupno na:
http://www.dksb.hr/knjiznicarstvo/materijali/97_1_Stipcevic_9.pdf (25.1.2013.)

Tadić, K. Rad u knjižnici : priručnik za knjižničare. Opatija : Naklada Benja, 1994.

Verona, E. Prilog povijesti obveznoga primjerka u Hrvatskoj. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske. 25(1981), str. 217-236.

Vuković-Mottl, S. Zavičajna zbirka. // Upute za poslovanje narodnih knjižnica / uredila Aleksandra Malnar. Zagreb : Knjižnice grada Zagreba, 1996. Str. 113-120.

Zakon o knjižnicama. // Narodne novine 105(1997); 5(1998).